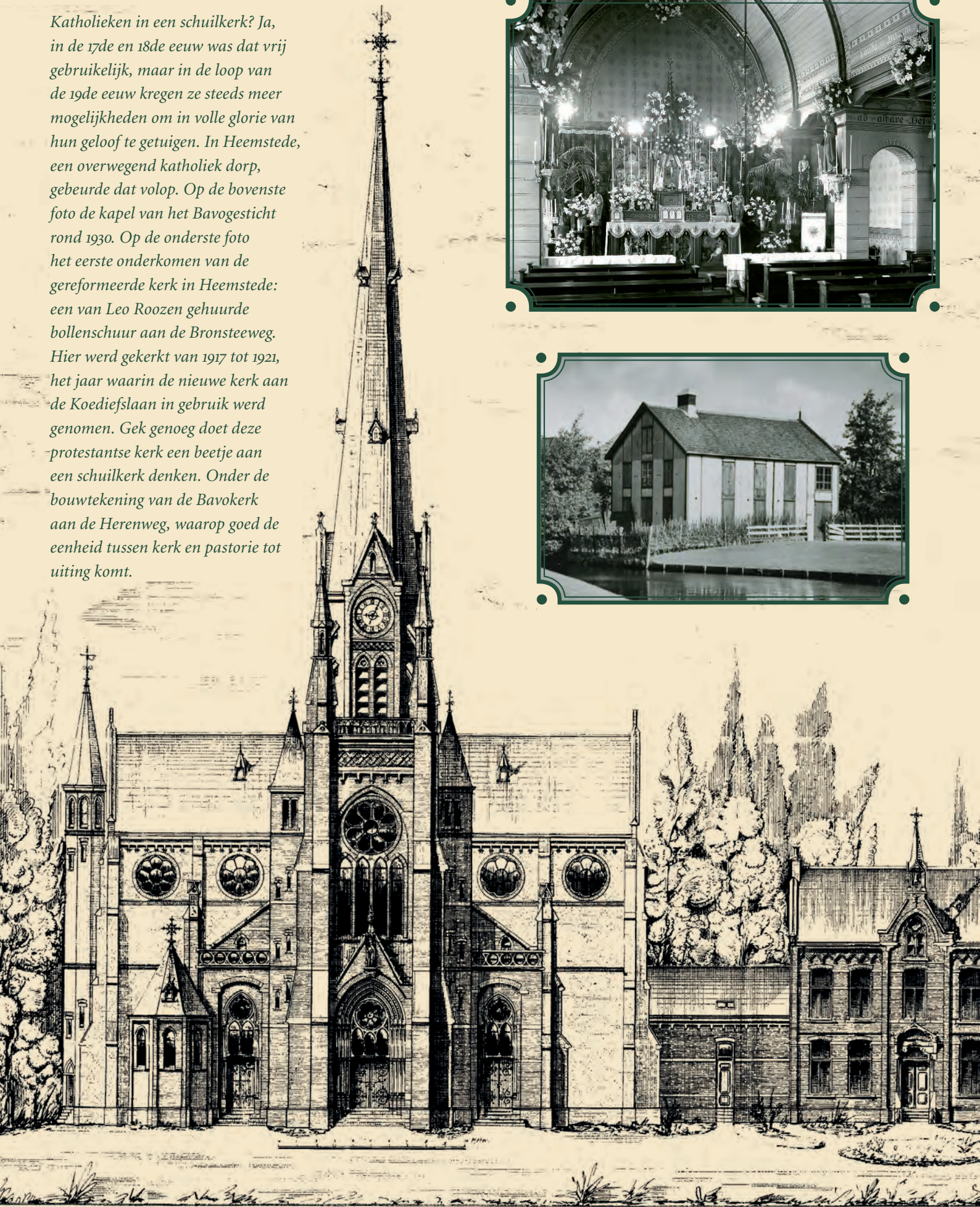

Katholieken in een schuilkerk? Ja, in de 17de en 18de eeuw was dat vrij gebruikelijk, maar in de loop van de 19de eeuw kregen ze steeds meer mogelijkheden om in volle glorie van hun geloof te getuigen. In Heemstede, een overwegend katholiek dorp, gebeurde dat volop. Op de bovenste foto de kapel van het Bavogesticht rond 1930. Op de onderste foto het eerste onderkomen van de gereformeerde kerk in Heemstede: een van Leo Roozen gehuurde bollenschuur aan de Bronsteeweg. Hier werd gekerkt van 1917 tot 1921, het jaar waarin de nieuwe kerk aan de Koediefslaan in gebruik werd genomen. Gek genoeg doet deze protestantse kerk een beetje aan een schuilkerk denken. Onder de bouwtekening van de Bavokerk aan de Herenweg, waarop goed de eenheid tussen kerk en pastorie tot uiting komt.

Het religieuze leven in Heemstede

Nieuwe kerken, nieuwe taken, nieuwe ideeën

Hoe valt toch die enorme religieuze scheppingsdrang te verklaren die Nederland eind 19de en begin 20ste eeuw in haar greep leek te hebben? Er verrezen kerken, kloosters, verenigingsgebouwen, scholen, seminaries en gestichten – en aan de Leidsevaart in Haarlem zelfs een compleet nieuwe kathedraal. Al deze gebouwen vormen even zovele uitdrukkingen van een rotsvast geloof, een onwankelbaar godsvertrouwen, een apostolische ijver en een veelheid aan religieuze overtuigingen en devoties.

Vanouds is Heemstede een overwegend katholiek dorp. Kenmerkend voor deze periode is echter de uitbundigheid van het katholieke leven, dat eind 19de eeuw in heel Nederland een ongekennde bloei tegemoet gaat. Het parochieleven en het verenigingsleven smeden een hecht bolwerk van onderlinge verbondenheid en hulpverlening. Met grote financiële offers van de dorpsgemeenschap werd in korte tijd een katholieke zuil opgebouwd rondom de nieuwe Bavokerk aan de Herenweg, tegenover de oude kerk van Berkenrode. Die oude kerk dateert van 1817 en is in 1880 afgebroken.

De nieuwe kerk met hoog oprijzende toren en ruime pastorie geeft uitdrukking aan een sterke religieuze dynamiek binnen de katholieke gemeenschap. Hij is gebouwd naar ontwerp van architect E.J. Margry in de stijl die aan het einde van de 19de eeuw gangbaar was, de neogotiek. Op 1 oktober 1879 is de kerk door de bisschop van Haarlem, mgr. P.M. Snickers, ingewijd. Hij staat hoger dan de gebouwen in de omgeving en straalt de trots en het zelfbewustzijn van

de katholieke gemeenschap uit. Kijk eens wat wij hebben neergezet!

Maar het gaat bij een kerk niet in de eerste plaats om het gebouw, het gaat om de wijze waarop zo'n gebouw functioneert binnen de gemeenschap. Een kerk komt pas tot leven als hij vol zit en de gelovigen deelhebben aan de liturgische plechtigheden. De stijl waarin de Bavokerk is gebouwd, komt tegemoet aan de uitbundigheid van de toenmalige liturgie en devoties. Pilaren, waar heiligenbeelden aan konden worden bevestigd, dragen de constructie. Hoog oprijzende wanden omkaderen de glas-in-loodramen die de heilsmysteries op verhalende wijze uit de doeken doen. Het hoogaltaar staat gericht op het oosten en wordt geflankeerd door de zijaltaren voor Maria en Jozef. Zijpaden bieden ruimte voor processies en omme-gangen. De kerk diende een feestelijk schouwspel te bieden, verheven gevoelens op te wekken, een sfeer uit te stralen die niet van deze aarde was en de gelovigen tot verrukking te brengen.

De grootste blikvanger is het orgel, dat in 1833 door de firma Van den Brink voor

De nieuw opgerichte congregaties van zusters en broeders

Toen de parochiekerk er eenmaal stond, kon er gewerkt worden aan de uitbouw van het liefdewerk. Dat kwam neer op een bewaarschool, een naai- en breischool, en opvang van weeskinderen en van armlastige en hulpbehoevende ouderen. Het Bavogesticht aan de Kerklaan was de eerste stap. In 1861 had het in 1796 opgerichte gemeentelijk Wees- en Armhuis bij de IJzeren Brug zijn deuren gesloten. Al in 1852 had de parochie Berkenrode aan de Nieuwe Heerenlaan, nu Kerklaan, een terrein aangekocht om hier een 'liefdesgesticht' te bouwen. In 1897 volgde het Antoniusgesticht achter de Bavokerk. De zorg en het onderwijs werden verleend door nieuw opgerichte congregaties van zusters die meestal door de pastoors van de nieuwe parochies werden benaderd. Zusters franciscanessen van Charitas uit Steenbergse namen de zorg op zich in het Bavogesticht, franciscanessen van St. Lucia uit Rotterdam deden dat in het Antoniusgesticht. In 1920 vestigde de congregatie van de zusters franciscanessen, beter bekend als de zusters van Alverna, zich in Heemstede. Zij namen de huishoudelijke zorg op het

Het orgel in de Bavokerk dateert van 1833 en is een rijksmonument.

de kerk uit 1817 was gebouwd. Het nu bijna twee eeuwen oude orgel is een rijksmonument, de kerk zelf niet.

Tot de sloop in 1968 beheerste het imposante Bavogesticht de zuidzijde van de Kerklaan. Het was in 1853 door pastoor A. van der Weijden opgericht als een naai- en breischool. Later was het een weeshuis en ten slotte bejaardentehuis.

nieuwgebouwde seminarie Hageveld en het onderwijs op de Maria- en de Augustinus-school aan de Molenwerfslaan op zich. Het is niet toevallig dat deze drie congregaties zich laten inspireren door Franciscus van Assisi. Zijn populariteit was zo groot dat hij als het voorbeeld bij uitstek gold voor de levenswijze en de spiritualiteit die deze zusters voorstonden: 'Liefde zonder eigenliefde'. Als een ware *poster boy* hing zijn afbeelding overal in hun kloosters en in hun cellen. Het ideaal waarnaar de zusters leerden streven was een houding van opofferende zelfverloochening. Die houding had zowel betrekking op voedsel, kleding en behuizing als op immateriële zaken, zoals erkenning en eerbetoon. 'Weest gaarne vergeten en om niet geteld.' Anderen hoefden niet te weten wat ze allemaal hadden doorstaan of hoe hard ze hadden gewerkt. Dat hielden ze voor zichzelf en ze vertrouwden erop dat God alles zag en wist. Tijdens hun noviciaat werden de kloosterlingen doordrongen van het waardepatroon dat in hun congregatie leefde. De kernwaarden in alle congregaties waren volkomen dienstbaar te worden en eigen belangen en wensen volledig aan de kant te zetten, teneinde God en de naasten lief

te hebben. Toch hadden ook deze zusters natuurlijk hun menselijke zwakheden. Spottend zei men dan ook wel eens: 'Zusters van liefde, krenge van barmhartigheid'.

In 1925 vestigde zich op verzoek van pastoor Henricus IJzermans een congregatie van mannelijke religieuzen in Heemstede,

De Kerklaan, met op de voorgrond het huis op de hoek van de huidige Burgemeester Van Lennepweg en rechts op de achtergrond het Antoniusgesticht (ca. 1925).

Franciscus van Assisi was het grote voorbeeld van de zusters franciscanessen.

Een andere grote inspirator voor de (Heemstedse) katholieken was Johannes Baptiste de la Salle. Deze 17de-eeuwse Franse theoloog en priester stichtte in 1684 de congregatie van de Broeders van de Christelijke Scholen, die zich zou toeleggen op onderwijs aan de armen. Dit is het beeld van De la Salle in de Bavokerk.

de Broeders van St. Jean Baptiste de la Salle van de Christelijke Scholen. Zij verzorgden het onderwijs aan de St. Jozefschool tegenover de Bavokerk, aan de Aloysiuschool aan de Molenwerfslaan en aan de Jacobaschool aan de Lanckhorstlaan.

De congregaties zijn van onschatbare betekenis geweest voor het liefdewerk en het onderwijs in Heemstede. Eigenlijk zouden ze postuum nog een monumentje verdienen. De zusters in hun habijten, de broeders in hun pijen en de monumentale kloostergebouwen maakten deel uit van het dorpsleven en van het beeld dat we van die tijd hebben.

Een tweede parochie

Vanwege de groei van Heemstede als forensenplaats ontstond er behoefte aan een tweede parochiekerk. Die werd gebouwd aan het nieuw ontworpen en aangelegde Valkenburgerplein, dicht bij het historische centrum van Heemstede. De kerk werd genoemd naar de katholieke voorlooper van de hervormde kerk op het Wilhelminaplein, de Mariakapel uit 1347. De kerk kwam onder de patronage

van Onze Lieve Vrouw Hemelvaart te staan. De feestdag is 15 augustus. Terwijl de Bavoparochie het centrum vormde van een reeds bestaande katholieke leef- en werkgemeenschap van blekers en vooral bloembollenkwekers, diende de nieuwe parochiegemeenschap te worden opgebouwd uit de nieuwe forensengemeenschap rondom het plein, de Dreef en de villaparken Oosterhout en Zuiderhout. Ook de arbeiders uit de Indische buurt en de katholieken van Cruquius werden in de nieuwe parochie opgenomen. De tramhalte voor de deur vergemakkelijkte hun komst naar de kerk.

De kerk en de monumentale pastorie zijn gebouwd naar een ontwerp van Joseph Cuypers, samen met Jan Stuyt bij wijze van spreken de huisarchitect van Heemstede. Ondertussen hadden de inzichten over de bouw van kerken zich grondig gewijzigd. Liturgische en artistieke vernieuwingen deden zich gelden. De neogotische stijl van bouwen en versieren, zoals de Bavokerk, was verleden tijd. Geen pilaren meer die het zicht op het altaar en de betrokkenheid op de liturgie verstoorden. Van overal diende er een vrij zicht te zijn op het liturgische centrum. De aandacht moest niet al te veel worden afgeleid naar

Nadat bisschop A.J. Callier de Onze Lieve Vrouw Hemelvaartkerk in 1927 had geconsacreerd, kon de nieuwe parochie van start gaan.

beelden en overdadige versiering. De kerk werd op 7 juli 1927 op plechtige wijze door mgr. A.J. Callier, de bisschop van Haarlem, geconsacreerd. Een nieuwe parochiegemeenschap kon van start gaan.

De kerkelijke kalender

Het religieuze leven van de katholieken werd voornamelijk bepaald door de grote momenten in hun leven: de doop, de eerste en plechtige communie, het vormsel, huwelijk en begrafenis. Op die belangrijke momenten lagen de rituelen voorhanden om het gebeuren te duiden, troost te bieden of vreugde te delen. De kerken waren de gehele dag geopend en waren de gehele dag in vol bedrijf. De pastoor en de kape-laans verzorgden de kerkelijke liturgie en de pastorale zorg. De kerkelijke kalender bepaalde het ritme in de katholieke gezinnen. De dagelijkse schoolmis, de zondagse missen, de biechtpraktijk, trouwtjes en rouwtjes zorgden voor een onafgebroken kerkgang. Het Lof op de zondagavond was voor de jongeren van de parochie het ontmoetingsmoment voor de verdere avond. Congregaties en broederschappen organiseerden de grote verscheidenheid aan devoties, bijvoorbeeld die tot Maria of het Heilig Hart.

De hoogtijdagen van het jaar, Kerstmis, Pasen, Pinksteren, Aswoensdag, Palmzondag, Heiligendagen, Sacramentsdag, het Heilig Hartfeest, het veertig-urengebed ter ere van het Allerheiligst Sacrament, priesterjubilea of de eerste mis van een net gewijde priester, werden opgeluisterd met groot liturgisch ritueel. Een plechtig Lof met een processie over de paden van het kerkerschap leverde een feestelijk schouwspel. De verenigingen met hun veelkleurige vaandels, de kostbare gewaden van de priesters, de kandelaars, wierookvaten en de monstrans van edelmetaal die door de pastoor onder een rijkversierde draaghemel werd rondgedragen, brachten het kerkvolk in een hemelse sfeer. Het koor zong z'n mooiste repertoire. Alle zintuigen kwamen aan hun trekken. Je kwam ogen en oren te kort. En een kerk versieren, daartoe was een parochie van bollenkwekers goed in staat. De kerk stond bij hoogtijdagen vol met bloemen.

De katholieke nestgeur/Het Parochiehuis

‘Soevereiniteit in eigen kring’, deze leuze werd door katholieken en protestanten breed gehuldigd. Doel hiervan was om in eigen kring binding en verbinding tot stand te brengen en om een hecht bolwerk van onderlinge solidariteit en hulpvaardigheid op te bouwen. In nood zorgde de eigen kring voor opvang. Mensen voelden zich

Architect Cuypers plaatste zijn Onze Lieve Vrouw Hemelvaartkerk in de zichtas van de Torenlaan (hier in Groenendaal).

Het vaandel van de Vereniging van de Stille Omgang Heemstede in de Bavokerk.

opgenomen in een samenhangend geheel, in een sfeer van saamhorigheid en verbondenheid. Men spreekt dan ook wel van de katholieke of de gereformeerde nestgeur, ondanks alle standsverschillen. Deze jaren waren immers diep doordrongen van standsbesef, fatsoen en plicht. Dat bleek ook wel uit de armenbanken in de kerk. Die plaatsen waren gratis, terwijl voor de normale kerkbanken plaatsengeld betaald werd.

Om de arbeiders binnen de katholieke kerk te houden en ze niet te verliezen aan de socialisten, werden ze georganiseerd binnen de KAB, Katholieke Arbeiders Bond. De middenstanders waren verenigd binnen de Katholieke Middenstandsbond. Iedere vereniging had zijn eigen vaandel waarachter men zich in processies schaarde. De katholieke bevolking steunde de 'eigen' middenstand en ambachtelijke bedrijfjes als het ging om klandizie of aanbestedingen. Datzelfde gold voor de protestanten. In de Bavokerk hangt nog altijd het vaandel van de Vereniging van de Stille Omgang die de pelgrims verbond die naar Amsterdam trokken om daar in het nachtelijke duister de ommegang te

lopen ter herdenking van het Mirakel van Amsterdam.

De zesdaagse werkweek was toen voor iedere werkende het dagelijkse patroon. Vermaak en sociale opvang vonden plaats binnen de netwerken van de kerk. Centrum hiervan voor de katholieken was het Verenigingsgebouw, ook wel het Parochiehuis genoemd, schuin tegenover de Bavokerk. De verenigingen en de jeugd konden hier terecht voor hun activiteiten en oefenavonden. Het bevatte een grote toneelzaal voor optredens en uitvoeringen. Hier kwam de 'Roomse blijmoedigheid en toewijding' tot z'n volle ontplooiing. Tot in de jaren zestig bleef het gebouw het middelpunt van het katholieke verenigingsleven. Het Verenigingsgebouw staat er nog altijd. Het is eigendom van de Bavoparochie. Inmiddels biedt het huisvesting aan Dorcas, een winkel voor hergebruik van kleding en goederen. De winkelketen vindt zijn oorsprong in protestantse kerkelijke kringen. De opbrengst is bestemd voor projecten in ontwikkelingslanden.

Een belangrijke rol in het katholieke gezinsleven speelde de *Katholieke Illustratie*, een rijkelijk geïllustreerd weekblad. Het maakte de gezinnen vertrouwd met de katholieke voorstellingswereld: met

Het verenigingsgebouw aan de Herenweg. Tegenwoordig zit hier Dorcas.

De voormalige kapel Nieuw Vredenhof heeft een mooie nieuwe bestemming gekregen: sinds begin 2016 zit hier het Haarlemmerhout Theater.

het missiewerk in Afrika en Azië, met de kerkelijke hiërarchie van bisschoppen, kardinalen en de paus in Rome, met jubilea en festiviteiten. Met de wereld vanuit een Rooms perspectief. Het blad verscheen van 1867 tot 1967.

Protestants Heemstede

Ook de hervormde gemeente ging een ongekende bloeiperiode tegemoet. Dat had alles te maken met de snelle uitbreiding van de gemeente Heemstede, waardoor het aantal niet-katholieken fors toenam. Er verrees een nieuwe kerk, de Oude Kerk aan het Wilhelminaplein werd uitgebreid en ook de gereformeerden kregen een eigen godshuis.

Kapel Nieuw Vredenhof

In 1921 werd er een commissie opgericht die de mogelijkheid ging onderzoeken van een tweede hervormde kerk in het noordelijke gedeelte van de gemeente. Voorlopig werden er diensten gehouden in het koetshuis van de aan de Wagenweg gelegen buitenplaats Vredenhof. In 1923 werd een terrein aangekocht aan de Van Oldenbarneveltlaan (sinds de annexatie van 1927 in Haarlem gelegen). Hier verrees de Kapel Nieuw Vredenhof – overigens geen kapel, maar een heuse kerk. Architect H. Korringa wist met een eenvoudige grondvorm op een beperkt terrein en goed aangepast aan de omgeving een fraai gebouw te realiseren. Enkele maanden voordat de kapel

op 19 juni 1927 door dominee Korff werd geopend, werd het noordelijke deel van het Heemsteedse grondgebied bij Haarlem gevoegd. De hervormde gemeente wijzigde haar grenzen echter niet. De annexatie had voor de kerkelijke gemeente dus geen direct gevolg.

De kerk heeft tot 2009 dienst gedaan. Daarna kreeg hij een culturele functie en sinds 2016 zit hier het Haarlemmerhout Theater.

De Oude Kerk

‘De oude kerk krijgt weer een beurt als de nieuwe er zijn zal.’ Aan deze tweede wens werd in 1934 een begin van uitvoering gegeven. De zo geslaagde architectuur van Nieuw Vredenhof zal de reden zijn geweest om opnieuw een opdracht aan architect H. Korringa te geven. Deze keer om een restauratieplan voor de Oude Kerk uit te werken en vooral om de kerk uit te breiden. De meest opvallende wijziging is dan ook de verlenging van de westvleugel met een extra travee van vijf meter. Stuwende kracht achter de restauratie was dominee Barger. Bij de opening van de vernieuwde kerk op 29 oktober 1938 werd hem dan ook grote dank gebracht. Met al zijn krachten en onafgebroken toewijding had hij zich voor het herstel van de kerk ingezet. ‘Het is niet alleen een herstel geworden van schoonheid van vroeger, doch ook een schepping van nieuwe schoonheid.’

Dominee F.W.A. Korff,
in de jaren twintig een
geliefde dominee in
Heemstede.

Ons Blad, het weekblad
van de Nederlands-
Hervormde Gemeente,
oktober 1932. De
Oude Kerk prijkt op de
voorzijde.

Dominee Korff

Een kerkelijke gemeente komt vooral tot leven door de bezielende kracht van zijn voorgangers. Van 1921 tot 1932 ging de vermaarde dominee Korff de gemeente voor. Zijn preken en meditaties vielen bij de gemeenteleden in vruchtbare aarde. Wat men in deze tijd in de prediking zocht, was vooral de verkondiging van de zekerheid van het heil. Die vonden velen bij dominee Korff. In de jaren dertig kwam er met de oprichting van de Liturgische Kring beweging in de liturgie. Deze voldeed niet meer aan de bestaande opvattingen: de gelovigen wilden het niveau van de samenkomsten verhogen en de kerkdiensten een meer liturgisch karakter geven. Zo wilde men de eentonigheid van de diensten doorbreken. Ook de diaconie zag zich voor nieuwe taken gesteld.

De economische crisis van de jaren dertig bracht grote werkloosheid met zich mee. Dat vereiste een meer eigentijdse visie op de uitoefening van de diaconale taken. Via gemeenteleden werd gepoogd om werkzoekenden aan een baan te helpen. Ook het jeugdwerk vergde pastorale inzet. Daartoe werd Jong Heemstede opgericht: ontspanning mocht, maar het moest wel stichtelijk blijven. Het evangelie stond in het middelpunt. Maar het ging de jongeren natuurlijk om het samenzijn. De hervormde gemeente wist voor het jongerenwerk een gebouwtje op de kop te tikken

dat op de bloemententoonstelling Flora van 1935 had gestaan. Dit Protestantsch Jeugdhuis kreeg een plaats bij de haven, op de plek waar in 1954 bejaardenhuis De Olijftak werd gebouwd. Hoogtepunt van het jongerenwerk vormden de zomerkampen.

De gereformeerde kerk

Op tweede paasdag 1917 werd de eerste woorddienst van de Gereformeerde Kerk in Heemstede gehouden. In de bollenschuur van Leo Roozen aan de Bronsteeweg, tegen de Crayenestervaart aan. Een eigen dominee was er nog niet. De samenkomst vormde het begin van een gereformeerde gemeente in Heemstede. De bouw van een echte kerk kwam nu in het vizier. Er werd grond aangekocht van bollenboer Cornelis Nelis aan de Koediefsaan. De bouw kon beginnen. De architecten waren Tijs de Bruin en Klaas Jonkheid. De eerste steen werd gelegd op 2 augustus 1920. Op tweede pinksterdag, 16 mei 1921, werd de kerk in gebruik genomen.

De kerk aan de Koediefsaan paste in een landelijke reeks van grote gereformeerde kerken uit deze periode, zoals bijvoorbeeld ook de Wilhelminakerk aan de Gedeempte Oude Gracht in Haarlem. Ze vormden de uitdrukking van de belangrijke positie die de gereformeerden ondertussen in de Nederlandse samenleving hadden ingenomen. Kerk, pastorie en kosterij aan de Koediefsaan vormden een fraai samenhangend geheel. De *Haagse Courant* schreef: 'een lust voor het oog en een sieraad voor de omgeving'. De gereformeerden hadden in Heemstede hun visitekaartje heel nadrukkelijk afgegeven en hun maatschappelijke plek veroverd. Boven de ingang van de kerk was een steen ingemetseld met de tekst: 'Uw Woord is de Waarheid'. Trefzekerder kon de kern van het gereformeerde geloof niet worden uitgedrukt.

Inmiddels staat de kerk er niet meer. Hij is in 1990 gesloopt en op de plek zijn appartementen gebouwd. De rouwdienst voor koster Van der Ploeg in september 1990 was de laatste dienst die in deze kerk werd gehouden. De bijbehorende domineeswoning aan de Koediefsaan en de kosterij aan de Van Slingelandtlaan zijn behouden gebleven.

De meest opmerkelijke dominee van de gereformeerde kerk was Arie Dondorp. Van 1929 tot 1966 was hij de voorganger. Op 26-jarige leeftijd kwam hij naar Heemstede. Hij was een geziene figuur en de spil van de Heemstedse gemeente. Opmerkelijk voor het gezin van de dominee is dat al zijn vijf zonen zelf ook dominee werden.

Het verdere religieuze mozaïek in Heemstede

De Kleine Vermaning: NPB en doopsgezinden

Aan de Postlaan staat de Kleine Vermaning. Deze kerk behoort thans tot de Doopsgezinde Gemeente Haarlem, maar is in 1926 door architect H. Tuninga gebouwd voor de Nederlandse Protestantse Bond. Het kerkgenootschap de Vrijzinnige Geloofsgemeenschap Nederlandse Protestantse Bond (NPB) is een in 1870 opgerichte richting binnen het protestantisme. In 1922 werd een afdeling Heemstede-Bennebroek opgericht. De afdeling besloot tot de bouw van een eigen kerk, te financieren via schenkingen door leden en de uitgifte van aandelen. Gekozen werd voor een leeg terrein aan de Postlaan, op de hoek van de Lieven de Keylaan.

Na de opheffing van de afdeling Heemstede-Bennebroek van de NPB in 1996 is de kerk aangekocht door de doopsgezinden in Haarlem en een jaar later na een verbouwing in gebruik genomen. De doopsgezinden van Heemstede hebben dus altijd deel uitgemaakt van de Haarlemse gemeente. Trouwens, de doopsgezinde kerk in Haarlem, aan de Frankestraat, heet Grote Vermaning.

De Heemkerk, Vergadering van Gelovigen

Aan de Herenweg, vlak bij de hoek met de Zandvoortselaan, staat een bijzonder kerkje. Het lijkt meer op een kapel. Op

De gereformeerde kerk aan de Koediefselaan (ca. 1927).

de luifelrand staat met koperen letters 's Herenweg'. Het is in 1930 gebouwd in opdracht van de Vergadering van Gelovigen naar een ontwerp van de architect Jacobus Brandes.

De Vergadering van Gelovigen, soms ook darbisten genoemd, is een gemeenschap van christenen zonder vaste voorganger of predikant. Ook is er geen geschreven geloofsbelijdenis of kerkorde; de Bijbel is Gods onfeilbare woord. De gemeenschap wil geen kerkgenootschap zijn, maar wordt wel tot de evangelische beweging in het protestantisme gerekend. Ze is rond 1830 in Engeland opgericht door John Nelson Darby, die zich niet meer thuis voelde binnen de Anglicaanse kerk.

De Heemstedse Vergadering van Gelovigen is altijd relatief klein geweest en het bescheiden gebouw aan de Herenweg biedt voldoende ruimte voor de samenkomsten.

Het Joodse religieuze leven

De gemeente Heemstede heeft nooit een joodse kern gehad. Daar kwam verandering in toen in Duitsland de nazi's aan de macht kwamen en er een vluchtelingenstroom op gang kwam. Die nam in omvang toe na de inval in Tsjechoslowakije, de 'Kristallnacht' in november 1938 en de inval in Polen in 1939. Ook Heemstede nam vluchtelingen op. Bij het uitbreken van de oorlog in mei 1940 stonden in Heemstede officieel 370 joden ingeschreven. Van een joods religieus en maatschappelijk leven was in de periode 1890-1940 echter geen sprake.

Een van de glas-in-loodramen in de Kleine Vermaning, met de apostel Johannes.